

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРАЦЯ
М. А. СЛАВИНСЬКОГО В ЕМІГРАЦІЇ
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ**

В пропонованій статті досліджується науково-педагогічна праця в Чехо-Словацькій Республіці міжвоєнного періоду М. А. Славинського (1868–1945) визначного українського історика, етнолога, літератора, перекладача, публіциста, поета та дипломата.

Ключові слова: політична еміграція; наукова діяльність; педагогічна праця; навчальні заклади; історична наука; національна позиція.

В предлагаемой статье исследуется научно-педагогическая работа в Чехо-Словацкой Республике межвоенного периода М. А. Славинского (1868–1945) выдающегося украинского историка, этнолога, литератора, переводчика, публициста, поэта и дипломата. Данная статья является первой попыткой обобщающего подхода к изучению истории научно-педагогической работы известного украинского общественно-политического деятеля.

Ключевые слова: политическая эмиграция; научная деятельность; педагогическая работа; учебные заведения; историческая наука; национальная позиция.

In the given article the main topic under research is a scientific pedagogical work during the war-period in the Czecho-Slovak Republic by M. A. Slavynskyi (1868–1945), a prominent Ukrainian historian, ethnographer, man of letters, interpreter, publicist, poet and a diplomat. Here, in this article, for the first time the generalization approach attempts to study the history of the scientific pedagogical work of the famous Ukrainian social and political figure.

Keywords: political emigration; scientific research; pedagogical work; educational institution; historical science; national position.

Поразка українських національно-визвольних змагань стала причиною того, що значна кількість активних борців за національне і соціальне визволення українського народу була змушена залишити Батьківщину.

Життєвий шлях професора М. Славинського, в якому віддзеркалились складні і суперечливі процеси в середовищі української еміграції 20-х — 30-х рр. ХХ ст., наклав відбиток і на наукові уподобання ученого.

Попри те, що участь М. Славинського в громадсько-політичних та культурних рухах української міжвоєнної еміграції є маловивченою, стверджувати, що дослідники обминали цю тему, не можна. Деякі праці науковців, що правда фрагментарно, присвячені цій темі.

Найвні публікації про громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність М. Славинського у цей період здебільшого біографічні. Деякі аспекти діяльності української політичної еміграції міжвоєнного періоду у ЧСР висвітлені у роботах С. Віднянського [2; 3].

Дискусійне питання націогенезу, що обговорювалось в середовищі української еміграції початку 30-х рр. ХХ ст., висвітлено публікації Н. Юсової [30; 31].

Про діяльність основних освітніх осередків, культурних товариств, у роботі яких активну участь брав М. Славинський, опублікована у розвідці С. Ульяновської та В. Ульяновського [24], і Т. Бублик [1].

Наукова, педагогічно-організаційна діяльність М. Славинського в Українській господарській академії (далі — УГА) та Українському техніко-господарському інституті (далі — УТГІ) у Подєбрадах фрагментарно представлена у працях С. Наріжного [9; 10; 11], «Українська Господарська Академія в ЧСР» [17; 19; 20], «Український Техніко-Господарський Інститут» [22; 23] та Б. Мартоса [7].

Педагогічна праця діячів української еміграції ЧСР, у тому числі проф. М. Славинського, висвітлена у дослідженні М. Галагана [4] та І. Мірного [8].

Роки життя М. Славинського в еміграції ознаменувалися науково-педагогічною роботою в багатьох наукових інституціях та культурно-освітніх організаціях української діаспори в ЧСР.

М. Славинський працював штатним викладачем УГА в Подєбрадах заломом з 1922 по 1931 роки. Про свою науково-педагогічну діяльність в УГА М. Славинський свідчив у Народному комісаріаті державної безпеки Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі — НКДБ УРСР): «Після ліквідації дипломатичної місії я працював професором Падебрадської господарчої академії, де читав лекції з історії України та історії Європи ХІХ століття» [5, арк. 55]. Є також дані в автобіографії до особової справи М. Славинського, в якій він зазначав: «За часи еміграції був обраний професором Української Господарської Академії в Подєбрадах, де викладав з 3 лютого по 16 травня 1922 р.» [28, арк. 1].

1925 р. він викладав курс Новітньої історії на економічно-кооперативному факультеті [28, арк. 3]. Педагогічне навантаження М. Славинського під час роботи в УГА протягом 1925–1928 рр. становило лише 4 теоретичні години на тиждень [25, арк. 3–14]. У відомості заробітної плати

міститься інформація, згідно з якою за жовтень 1925 р. М. Славинський в УГА отримав лише 400 ч. к. [29, арк. 6 зв.].

У поіменному реєстрі лекторського персоналу станом на 1931 рік М. Славинський числився викладачем новітньої історії [26, арк. 20].

Поряд з педагогічною роботою в УГА М. Славинський бере участь у діяльності культурно-освітніх закладів, зокрема, Українському історично-філологічному товаристві (далі — УІФТ) у Празі. 30 травня 1923 р. на установчому зібранні його було запрошено до членства в УІФТ [12, с. 192]. Офіційно ж членом товариства М. Славинський став 7 червня 1923 р. під час першого робочого засідання УІФТ, на якому в присутності 60 осіб прийняли 11 нових членів [9, с. 3]. Крім М. Славинського, ними стали Л. Білецький, С. Дністрянський, О. Лотоцький, І. Мірчук О. Шульгин [12, с. 193].

З ініціативи членів УІФТ, насамперед О. Шульгина, 1924 р. було засновано Український академічний комітет, як автономний орган товариства, який 1926 р. став самостійним науково-культурним утворенням. До комітету, крім колективних учасників, входили й індивідуальні члени, до яких належав і М. Славинський [24, с. 491; 27].

Особисто М. Славинський як дійсний член товариства брав активну участь у кожному засіданні УІФТ [27, арк. 19–21, 23, 30, 33], він виступав з доповідями, дискутував з опонентами щодо історичної проблематики [27, арк. 30 зв., 33]. Зокрема, значного розголосу на зібранні УІФТ 11 і 18 листопада 1930 р. серед наукових еміграційних кіл в ЧСР набула дискусія «Откуда есть пошла руская земля... и откуда руская земля стала есть» [21, с. 153]. Безпосереднім поштовхом до виникнення цієї тривалої полеміки в еміграційній пресі (1930–1931 рр.) стала стаття М. Кордуби «Найважливіший момент в історії України» [6, с. 539–546], опублікована в Літературно-науковому віснику в червні 1930 р. В обговоренні основних ідей публікації взяло участь широке коло представників української наукової інтелігенції як в ЧСР, так і за її межами.

Потрібно відзначити, що за період 15-річної діяльності УІФТ в Празі (1923–1938 рр.) М. Славинський проголошував свої доповіді сім разів [15, арк. 208]. Усі ці повідомлення стосувались питань історії України та української історіографії.

1925 р. в Празі було створено Музей визвольної боротьби України, головна діяльність якого полягала у пошуку, систематизації і збереженні документів української еміграції та політичних рухів ХХ ст.

Щороку М. Славинський відвідував загальні збори музею, неодноразово брав участь в обговоренні доповідей, що там виголошувались [8, арк. 75].

У березні 1925 р. М. Славинський звернувся до керівництва УВП ім. М. Драгоманова у Празі з письмовим проханням викладати курс історії західноєвропейської літератури [28, арк. 4]. І з 1 грудня 1926 р. йому було запропоновано посаду штатного професора УВП ім. М. Драгоманова [8, с. 68; 24, арк. 5].

Згодом М. Славинський очолив кафедру історії України літературно-історичного факультету, змінивши на посаді Д. Дорошенка, та кафедру всесвітньої історії середніх і нових віків, яку очолив після О. Шульгина [8, с. 75].

Особисто М. Славинський викладав курс історії західноєвропейської літератури для студентів 2, 3 та 4 курсів історично-літературного факультету [8, с. 81, 84; 29, арк. 11, 14, 22, 24]. А на 5 курсі М. Славинський проводив семінари із всесвітньої літератури [29, арк. 33]. У 1930–1931 р.р. розклад занять на третьому курсі, які він проводив, був таким: понеділок — 11.20–12.50, вівторок — 9.40–11.10, четвер та п'ятниця — 9.40–11.10 [29, арк. 35, 40].

Визнанням наукового авторитету, педагогічно-організаторської роботи М. Славинського серед професорів УВП ім. М. Драгоманова було його обрання на чергових зборах професорської ради проректором інституту [12, с. 470–471]. На цій посаді він працював впродовж 1930–1933 рр. [8, с. 48; 26, арк. 9].

Займаючи цю посаду, М. Славинський входив до керівного складу професорської ради — науково-координаційного об'єднання інституту, що вирішувало всі проблеми функціонування та діяльності навчального закладу. Відвідуючи усі її засідання, М. Славинський іноді, за відсутності ректора, головував на них [27, арк. 45].

На посаді проректора цього навчального закладу М. Славинський працював до березня 1933 р., до чергового переобрання членів ректорату [8, с. 48].

Професорсько-викладацький склад УВП ім. М. Драгоманова проводив розмаїту наукову і літературно-видавничу роботу. 1927 р. в Празі у видавничому фонді УВП ім. М. Драгоманова вийшла з друку, перекладена і відредагована М. Славинським, книга Х. Вовка «Студії з української етнографії та антропології» [10, с. 177]. Вона стала одним з основних посібників у вивченні етнографії та антропології для студентів, які перебували в еміграції. Свої ж наукові розвідки М. Славинський вміщував у збірниках наукових праць УВП ім. М. Драгоманова [13, с. 382–395; 15, с. 357–359].

Професор двох провідних вищих українських навчальних закладів в еміграції, М. Славинський брав участь у наукових форумах, що проводи-

лись в ЧСР. Зокрема, він 1926 р. виступав на I Українському науковому з'їзді (історична секція) [15, с. 357–359; 21, с. 9].

Працюючи викладачем УТГІ, М. Славинський підготував до друку та видав 1934 р. курс лекцій для студентів «Історія України» [14; 18]. Підручник складався з вступного слова, 20 лекцій та тематичних запитань до них [15; с. 1–214]. До речі, ця праця М. Славинського перевидавалася в УТГІ протягом 1945–1950 рр. [15; 23, с. 75].

З метою збереження УГА як вищої політехнічної школи в еміграції було створене товариство прихильників Української господарської академії, що займалося проблемою пошуку фінансових засобів для функціонування УТГІ.

Таким чином, науково-педагогічна робота М. Славинського тривала до середини 30-х рр. ХХ ст. [5, арк. 55]. Тоді ж М. Славинський зосереджує увагу на громадській діяльності як член Спілки професорів Української господарської академії та Товариства прихильників Української господарської академії.

Участь М. Славинського в роботі наукових товариств та просвітніх установ Праги, що виконували роль головного осередку гуманітарних і суспільних наук в емігрантській україністиці 20-х — 30-х рр. ХХ ст., відзначилась непересічним внеском ученого в розвиток української історичної науки та спрямовувалась на піднесення надбань минувшини українського народу через ознайомлення з культурно-історичними здобутками України, проведення публічних виступів з даної тематики для громадськості.

Поглиблене дослідження, спрямоване на повне і об'єктивне висвітлення наукової та педагогічної роботи М. А. Славинського є перспективним напрямком для вчених-істориків та педагогів.

1. Бублик Т. В. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20–30 рр. ХХ ст.: дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Бублик Тетяна Вікторівна. — К., 1997. — 178 с.

2. Віднянський С. В. Політика чехословацького уряду, щодо української еміграції в міжвоєнний період / С. В. Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — Київ, 1993. — Вип. 3. — С. 36–56.

3. Віднянський С. Українське питання в поглядах Т. Г. Масарика та політиці першої Чехословацької республіки / С. Віднянський // Масариковські читання: I українсько-чеської науково-теоретична конференція. 7–8 квіт. 1998 р. — К., 1998. — С. 77–91.

4. Галаган М. Десять років української громади в ЧСР. Огляд життя і житності (1927–1937) / Галаган М. — Прага : Вид. Управи УГ в ЧСР, — 1938. — 112 с.

5. Галузевий державний Архів Служби Безпеки України, ф. 6, спр. 71178 ФП, 141 арк.

6. Кордуба М. Найважливіший момент в історії України / М. Кордуба // Літературно-науковий вісник. — 1930. — № 6. — С. 539–540.

7. Мартос Б. Заснування Української Господарської академії / Б. Мартос // Хроніки 2000. — 1999. — № 29–30. — С. 192–210.

8. Мірний І. Український Високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова. 1923–1933 (історія інституту) / Мірний І. — Прага : Український Високий педінститут, 1934. — 144 с.

9. Наріжний С. 15 літ діяльності українського історично-філологічного товариства в Празі (1923–1938) / Наріжний С. — Прага : Відбитки з додатком списка праць, 1940. — 16 с.

10. Наріжний С. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Наріжний С. — Прага : Klntisk, 1942. — Ч. 1. — 336 с.

11. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 / Наріжний С. — К. : Вид. Олени Теліги, 1999. — 272 с.

12. Сімович В. Праці: у 2 т. / Сімович В.; [упоряд.: Л. О. Ткач, О. М. Івасюк]. — Чернівці : Книги-XXI, 2005–. — Т. 2: Літературознавство. Культура. — 2005. — 904 с.

13. Славінський М. А. Другий хозарський лист із Х віку / [Під загал. ред. В. Сімовича] / М. А. Славінський // Праці українського високого педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова у Празі. Зб. наук. праць. — Прага, 1929–. — Т. 1. — 1929. — С. 382–395.

14. Славінський М. А. Історія України. УТГІ / Славінський М. А. — Подебради : На правах рукоп., 1934. — 182 с.

15. Славінський М. А. Історія України. УТГІ / Славінський М. А. — Регенсбург-Берхтесгаден : На правах рукоп., 1947. — 215 с.

16. Славінський М. А. Чеська звістка про київську еміграцію XIII ст. / [Під загал. ред. В. Сімовича] / М. А. Славінський // Праці українського високого педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова у Празі: зб. наук. праць. — Прага, 1929–. — Т. 2. — 1932. — С. 357–359.

17. Українська Господарська Академія в ЧСР: [у 6 т.]. — Нью-Йорк : Вид. Абсольтв. УГА та УТГІ, 1959–. — Т. 1: Подебради, 1922–1935. — 1959 — 248 с.

18. Українська Господарська Академія в ЧСР: [у 6 т.]. — Подебради 1922–1935. — Нью-Йорк : Вид. Абсольтв. УГА і УТГІ, 1972–. — Т. 3: Український Техніко-Господарський Інститут. Подебради-Регенсбург-Мюнхен 1932–1972. — 278 с.

19. Українська Господарська Академія. 1-е вид. — Прага-Подебради, 1931. — 127 с.

20. Українська Господарська Академія. 2-е вид. — Прага-Подебради, 1932. — 40 с.

21. Український науковий з'їзд у Празі. — Прага : Український академічний Комітет для Міжнародної інтелектуальної співпраці при Лізі Націй, 1928. — 126 с.

22. Український техніко-господарський інститут. — Подебради, 1934. — 95 с.

23. Український Техніко-Господарський Інститут: в 2 т. — Нью-Йорк : Вид. Абсольтв. УГА і УТГІ, 1962–. — Т. 2: Подебради-Регенсбург-Мюнхен 1932–1952. — 1963. — 272 с.

24. Ульяновська С. Українська наукова і культурна еміграція у Чехословаччині між двома світовими війнами / С. Ульяновська, В. Ульяновський // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / [упор. С. В. Ульяновська; всг. сл. І. М. Дзуби; пер. слово М. Антоновича; додат. С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського]. — К. : Либідь, 1993. — С. 477–498. — (Пам'ятки історичної думки України).

25. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України), ф. 3972, оп. 1, спр. 5, 22 арк.

26. ЦДАВО України, ф. 3972, оп. 1, спр. 129, 31 арк.

27. ЦДАВО України, ф. 3972, оп. 1, спр. 175, 78 арк.

28. ЦДАВО України, ф. 3972, оп. 1, оп. 1, спр. 286, 5 арк.

29. ЦДАВО України, ф. 3972, оп. 3, спр. 32, 40 арк.

30. Юсова Н. Питання «спільноруськості» Київської Русі в дискусії з проблеми українського націогенезу в українському середовищі Галичини та еміграції початку 30-х рр. XX ст. : [Електронний ресурс] / Юсова Н. — Режим доступу : <http://www.history.org>

31. Юсова Н. Питання щодо «спільноруськості» Київської Русі у доробку Мирона Кордуби / Н. Юсова // Україна в Центрально-Східній Європі. — 2004. — № 4. — С. 383–401.

III. III. Рамазанов

УДК: 303.446.4:341.31

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПОДІЇ ПЕРЕДВОЄННОГО ЧАСУ: ДИСКУСІЇ У СУЧАСНІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

У статті автор аналізує сучасні дослідження про початок німецько-радянської війни.

Ключові слова: Друга світова війна; превентивна війна; Німеччина; СРСР.

В статье автор анализирует современные исследования о начале немецко-советской войны. Рассматривая различные точки зрения на проблему, автор приходит к выводу, что, несмотря на большое количество современных публикаций, исследователи так и не пришли к единому мнению в этом важном не только историческом, но и политическом вопросе.

Ключевые слова: Вторая мировая война; превентивная война; Германия; СССР.

The author analyzes the current studies on the beginning of the German-Soviet War. Discussions about beginning of Soviet-German war do not calm down today. A problem darts out into first place - whether Stalin prepared to war. The different points of view are examined about what from two countries is Germany or USSR, prepared to the attack of the first. On the basis of researches of modern historians attention on the aggressive policy of Soviet Union is accented. But also a policy of Germany in relation to the USSR similarly was not peaceful. The USSR prepared to war with Germany, but to attack the first was not in a position from the technical point of view. Considering the different perspectives on the problem, the author comes to the conclusion that, despite the large number of recent publications, researchers have not reached a consensus on this important not only historical, but also a political issue.

Keywords: The Second world war; preventive war; Germany; USSR.

Радикальне переосмислення історії Другої світової війни почалося ще в роки перебудови, коли ослабилась цензура й відкрився доступ для до-